

офіційного опонента доктора історичних наук, професора Літвінова Олександра Павловича на дисертаційне дослідження М.А. Повисшої «Діяльність М.Л. Щукіна (1848–1924) в контексті розвитку залізничного транспорту», подане на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю – 07.00.07 – історія науки і техніки

Реконструкція суспільно-політичного і наукового життя в Україні останньої чверті XIX – першої третини XX століть була б неповною без окреслення ролі, значення, надбань та внеску таких його представників, як Микола Леонідович Щукін. Це визначний вітчизняний інженер шляхів сполучення, професор Технологічного інституту у Санкт-Петербурзі, фахівець в галузі залізничного транспорту, залізничний адміністратор, будівничий паровозів та вагонів, першого імператорського поїзда, першого гасопроводу Баку-Батумі, впроваджувач автоматичного зчеплення та неперевних гальм для рухомого складу на вітчизняних залізницях. Список його технічних здобутків можна продовжити. Творча спадщина і праця М.Л. Щукіна на благо України довгі роки були незаслужено забуті. Необхідно не лише відроджувати забуті та призабуті імена представників інженерно-технічної науки в Україні, але й визначити належне кожному місце в її історії, дослідити їхній внесок у світову залізничну науку.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена насамперед великим громадським і науковим значенням М.Л. Щукіна у залізничному транспорті України, відсутністю спеціального комплексного дослідження його наукової та науково-організаційної діяльності, необхідністю створення максимально об'єктивної і повної наукової біографії вченого та інженера-конструктора, всебічного аналізу його творчого доробку, а також важливістю введення до широкого наукового обігу масиву нових джерел.

Здійснений М.В. Повисшою аналіз стану розробки теми про діяльність професора М.Л. Щукіна дає підставу справедливо стверджувати, що цей аналіз є не тільки своєрідною інтерпретацією стану та розвитку окремих напрямків в історії залізничного транспорту кінця XIX – першої чверті XX ст., а й науковим дослідженням різноплановості вченого-інженера. Історіографія та наявна джерельна база в цілому дозволили дослідити загальні та специфічні риси становлення М.Л. Щукіна як вченого, з'ясувати його досягнення у вітчизняному залізничному транспорті, визначити його місце у загальному розвитку вітчизняної транспортної науки досліджуваного періоду.

Концепція дисертаційного дослідження висвітлюється у процесі розв'язання дисертаційних завдань і стисло формується у часткових і загальних висновках дисертації. Послідовно, на конкретних прикладах, обґрунтовується висновок, що ім'я професора М.Л. Щукіна не тільки вперше стало об'єктом дисертаційного дослідження, а й дозволило глибоко і всебічно показати його особистість та науково-організаційну спадщину. В дисертації наводиться низка відомостей про окремі аспекти біографії та світогляд вченого, в роботі використано і запроваджено до наукового обігу нові архівні, літературні та документальні матеріали.

Проведене дослідження дозволило вперше здійснити періодизацію творчої діяльності М.Л. Щукіна, визначити основні напрями досліджень вченого-інженера: вирішення загальних проблем вітчизняного локомотивобудування, зокрема паровозо- та вагонобудування, створення теорії труби і конуса паровоза, участь у проектуванні та будівництві Імператорського поїзда закордонної і вітчизняної колії, участь у запровадженні автоматичного зчеплення та неперервних гальм для рухомого складу на вітчизняних залізницях тощо.

Посилаючись на різноманітні джерела, дисертант М.А. Повисша переконливо доводить, що наукові здобутки М.Л. Щукіна впливали в кінці ХІХ – першій третині ХХ століть і продовжують впливати сьогодні на дослідження у сфері залізничного транспорту і транспортного господарства

Дослідження М.А. Повисшої дозволяють створити певні узагальнення щодо діяльності М.Л. Щукіна, особливо у сфері паровозо- і вагонобудування.

Розкриваючи сутність процесу формування наукового світогляду М.Л. Щукіна, автор дисертаційного дослідження М.А. Повисша не тільки визначила основні етапи цього формування, а й показала що на це формування впливали: навчання у різних технічних училищах, Інженерній академії та Технологічному інституті у Санкт-Петербурзі, наукові стосунки з І.О. Вишнеградським, М.П. Петровим, М.А. Белелюбським, О.П. Бородіним. Безперечно, все це сприяло становленню М.Л. Щукіна як видатного науковця-інженера та конструктора.

Встановлено, що праці М.Л. Щукіна – це значний внесок в розвиток залізничного транспорту, завдяки яким він став одним з провідних фахівців-залізничників. Праці М.Л. Щукіна: «Правила побудови кулісо-паро-розподільчих приладів за способом Auchincloss» (1893), «Нотатки про паровози» (1894), «Рухомий склад і майстерні залізниць» (1900) «Імператорський поїзд закордонної і вітчизняної колії побудови Олександрівського механічного заводу Миколаївської залізниці 1891–1894 рр.» (1907), «Автоматичне зчеплення і безперервні гальма для рухомого складу залізниць» (1922). На особливу увагу заслуговують його статті: «Вишнеградський Іван Олексійович» (1900), «Деякі роздуми стосовно експлуатації залізниць казною і приватними залізничними товариствами» (1911), «Технічні умови виготовлення і прийомки водопровідних труб» (1916). Усі ці наукові праці Миколи Леонідовича – це унікальні джерела, що дають змогу об'єктивно відтворити події з історії вітчизняного залізничного транспорту, зокрема рухомого складу і тяги поїздів.

Визначено особливу роль М.Л. Щукіна як організатора залізничної справи. На посту директора Департаменту залізниць, голови Технічного відділу ради Міністерства шляхів сполучення, голови Інженерної Ради міністерства та керівництво «Комісією рухомого складу, тяги і майстерень», як і інших різних важливих комісій, М.Л. Щукін брав участь у вирішенні важливих технічних питань залізничної справи. М.Л. Щукін неодноразово висловлювався у пресі з питань будівництва державних (казенних) залізниць в Росії і в своїй діяльності всіляко сприяв розвитку вітчизняної залізничної промисловості і прогресивних форм транспорту. Він конструктор двох типів паровозів: 1-3-0 серії Н та 1-4-0 серії Ц (так звана «Щука»).

Як викладач вищих навчальних закладів М.Л. Щукін зробив вагомий внесок у підготовку педагогічних і науково-педагогічних кадрів. Він тривалий час був ректором перших в Російській імперії Вищих жіночих політехнічних курсів у Санкт-Петербурзі, які готували жінок-інженерів для шляхів сполучення.

В рецензованій дисертації вперше дана оцінка історично-наукових праць М.Л. Щукіна Вони і сьогодні використовуються істориками науки як фундаментальні джерела при підготовці праць з історії залізничного транспорту, зокрема, паровозо- і вагонобудування.

Ми погоджуємося з висновком Марини Анатоліївни, що наукова та соціокультурна спадщина М.Л. Щукіна – видатне явище у транспортній науці і техніці, що вона стала містком для продовження студій вченого в сучасних умовах. За допомогою її дисертаційного дослідження вдалося висвітлити в сучасній історії науки і техніки постать Миколи Леонідовича Щукіна, людини, чий науковий талант, власні людські і організаторські здібності заклали основи в різних напрямках розвитку залізничного транспорту, в поняття, на яких базується проектування сучасної залізничної техніки, і в той ґрунт, на якому було виплекано цілу плеяду вчених та інженерів-залізничників, послідовників Миколи Леонідовича Щукіна. Сказане вище є свідченням доцільності вивчення наукової спадщини М.Л. Щукіна у вищих технічних навчальних закладах України, видання окремою збіркою його фундаментальних праць.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- в українській історіографії на основі виявлених і репрезентативних джерел комплексно досліджено життєвий шлях та наукову спадщину М.Л. Щукіна;
- встановлено періодизацію життєвого шляху та наукової діяльності М.Л. Щукіна;
- проаналізовано опубліковані і рукописні праці вченого, що дало змогу значно поглибити знання щодо подальшого розвитку вітчизняного залізничного транспорту.

отримав подальший розвиток:

- ряд нових оціночних положень стосовно проблематики його досліджень в контексті розвитку конкретних науково-технічних напрямків;
- дисертація містить низку нових висновків з питань розвитку інфраструктури залізничного транспорту, будівництва паровозів та вагонів;

вдосконалено:

- бібліографію вченого;
- у джерелознавчому плані *вперше* запроваджено до наукового обігу велику кількість нових матеріалів з різних архівів України та Російської Федерації, а також літературних джерел.

Практичне значення впливає із завдань вітчизняної історії науки і техніки, пов'язаних з необхідністю глибокого і всебічного вивчення ролі окремих вчених-педагогів.¹ Матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії вітчизняного залізничного транспорту, укладання бібліографічного довідника, присвяченого М.Л. Щукіну, при створенні історіографічних праць та навчальних посібників, українського словника залізничних термінів, українського біографічного залізничного словника, робіт, присвячених історії Технологічного інституту у Санкт-Петербурзі.

Опубліковані праці М.А. Повисшої з проблем історії залізничного транспорту (статті у науково-методичних збірниках, фахових та наукометричних журналах, різних періодичних виданнях) повністю відображають основні результати дослідження.

Автореферат дисертації тотожний з текстом дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи наукове дослідження М.А. Повисшої, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження і побажання:

– автором дисертації поставлено цікаві в науково-практичному плані завдання «визначити роль і місце наукової спадщини М.Л. Щукіна у розвитку залізничного транспорту». Але, не жаль, погляди М.Л. Щукіна на зазначені в дисертації проблеми не завжди подаються у порівняльному плані з попередньою та сучасною ситуацією розвитку залізничного транспорту;

– неповно висвітлені етапи розвитку «Комісії рухомого складу, тяги і майстерень», створеної і протягом 17 років керованої М.Л. Щукіним;

– не представлено аналіз рукописної спадщини М.Л. Щукіна;

– доцільно було науково-організаційну та популяризаторську діяльність М.Л. Щукіна дещо розширити і більш детально зупинитися на аналізі організованих ним публічних лекцій.

– при перекладі цитат інколи зустрічаються русизми, також бажаним було б покращити стиль перекладу.

Висловлені зауваження і побажання не зменшують наукової новизни і практичного значення рецензованого дисертаційного дослідження.

Все вищесказане дає підставу стверджувати, що дисертація «Діяльність М.Л. Щукіна (1848–1924) в контексті розвитку залізничного транспорту» є закінченою самостійною науковою роботою, відповідає вимогам ДАК України відповідно до пункту 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Марина Антоліївна Повисша заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки і техніки.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор

ДВНЗ «Приазовський державний

технічний університет),

професор кафедри організації

міжнародних перевезень і логістики

О.П. ЛІТВИНОВ

Підпис Литвінова О.П.

засвідчує:

то нар. зас. фігуру

з сл. Землі

15.02.2017

